

Мини эндр келхәр бәәх куу-кн—комсомолк, 1939 джилин суулар Элстд төрлә. Туунас нааран арви һаймн джил да-вад, арви йисдгчиннь нур уздж йовна.

1942 джил Төрскән харсгч дәәни заль Иджл мбрн гол деер ирдж дәрвкв.

Дән еклхәс хойр сар бмн, хө мбстә кууки нагъц эк-эцкдән бәәдж. Эмгн бвгн хойрин насн негдхләрн зун тавн джил. Бвгн тавн насн ак. Эврәннй эцкнн дәәнд, экнь кбдлмшин халхар Элстд кбдлджәсмн. Эдү-тедү болтл, нам тер хоорндан джил давдж олд. Кбгшдин бәәдг куутр, хойр нур болад ноолджац цергин кблд уутърсид, куу-рин әмтс у-түмн сумна дов-тлгънас әмән хальчлдж, нү-кнд, долан-долан дбчн йисн хонгтан бдр, сббни болзгар бәәцхәв.

—Ца, куу-рин нег бийдк захас немшир ордж аашна—гисн занъг хальчлгъни нукәр эврән гилтә ирәд шуу-гв.

Гунн наста зе куукән, нагъц экнь уурч авад, бмнк сала темцв. Сала, куу-трәс брәл дууна шаху ууджмар гарна, болв тер салан суднн, цаарлх дутман утдан тавн-зургъан дуунад йовулад орк-нә.

Зулдж йовх улс, эмгн куу-кн хойриг дарунь гилтә ку-цәд, давад йовб.

—Лам-зунъква аәлдтхә, му мадниг бршәтн, эн аюлас гетлгтн—гигъәд, йовн йов-влж. тенъгр хәләдж гекәд, әнд-тенд товин сумн хагърад одвас, доран сун „дәрк, мә-әдр минь“—гигъәд зе куукән хувца хорма доран авад, далн хойр джилин-әргид заль-врән зальврлгъан, эмгн бдрин бичкн хугърхад цугтнй давтв.

Тер джил ганцхн Сталин-град әргн биш, немшин салд-син йовсн газр болгънар кедү иим, минъгәд кбгшд, ач-лжичән, зеенрән уурчкәд, эврәннй әмән әс болвчн, нар узхәр, кун болхар уулсн бич-кдүдин әмиг хувцарн орадж хальчлсн болх! То уга оли.

Нагъц эк, салаг давшхларн гурв амрад, дбрвдгчдән әрг деернй ирәд, „куки наар, эн нүкид орад су“,—гичкәд, ноха зуурм малтджагъад хайчкән нүкнә газа йкрмдлж кевтв.

Бичкн хар кууки томар-джах кевтә, әэджиннй хормагъ-асн суладд, әнд-тендән хәлә-джәгъәд, нүднй гилнй-гилнй гигъәд, нүкшләд зулджах әмтсүр ормаджагъад—„әэдж, әэдж, бос, гү-уй гинәв, йо-вий“—гигъәд әзгнъисн, бкәр дуугъар нагъц әэджиннй бел-ләс татв.

Әэджд аргъ уга. Әэджин зү-ркнй чеедждән аргъад, әвлхә-гъинй теләд, бәәсн бийнй чич-рәд кевтнә. Куукнә әрсн әр-лгъ соньсдг чикнй дүләрдж.

Цбкртл уга керсү кууки даки бкәгъәд, „әэджә“ гигъәд луудлгънлань, кууки чикнд укр утар татад мбдрсн дун соньсгдв.

Барун гарарн укрән кбтлсн, зун гарарн шалвриннй захан бәрсн, цагъан буурл бвгн, эн хойр аргъ угатлиг укр гатцас уздг бәәдл уга, нам узий гив-вчн нүднәннй харань йирин

тату бәәсн, ода эн туумәнд нег улу сөхрдж кевтә.

Кууки танъчкад, „аав—а, әэдж унтдж одв, ирдж серул, нандй ус ас“ гидж дуудад уульв.

Аавд соньсддан уга, зугл дару-дарунь ханягъад, укр-тәгъән сахняд йовна. „Басл ода зе кууки эмгн хойран куцхнн төлә хувлән адгъдж йовх бәәдлтә“.

Бвгиг давад гарм цацу, кууки—„аав“ гидж чишкәд, ардаснй гүув. Кууки кедү ууляд, некәд йовсн бийнй бвгн халун әсрнъгдән дүлә юмн кевтә, йовад йовна.

—Аав, би Корава!—гигъәд шалвраснй татхла, тегәд оч бвгн ормагъад, зеегъурн хә-ләгъәд,—куки, альдас гарч ирвч, әэджчн ягъв?—гигъәд, авад теврв.

—Тенд, тенд унтдж кевт-нә,—гигъәд, кууки бичкн га-рарн толгъа деегурнй заав.

—Альд, альд—гигъә йовдж аавнй, укртәгъән чирлдсн, ку-укнә заасар олад ирв.

—Эмгн, бос, цугтагъаснй ард улдвдн, нарн доргшлдж одв, асхнй серуфгъәр әмт дахй,—гидж, бвгнә дуудснд—эмгн хә-рү уга.

—Аав, би ундасджанав...

—Әэджчн ус саадж бгх, тү-рд гиджә куки,—болад бвгн эмгнә эәмәс кбндәв. Эмгн кевтсн ормдан кбшдж оч.

—Ода бидн хоюрн бнчрвдн куки,—гигъәд, зеегъурн тагчг хәләчкәд, бвгн босад, коте-локд ус саагъад, Корад бвг.

Тер хоорнд асхн болв, әм-тнә йовлдәнчн номгърв. Куу-кн, сершогъар унтсн әэдж-иннй хормад орад, сурджнъ-над унтдж одв. Бвгид, эмгиг оршадг күрзчн уга, чидлчн уга, „ода эн куукиг хамаран авч одм“—гигъәд зогсджа-хань, бвгнә ик бер—тәв гар-сн кууки кунәдниг олдж ирв.

—Аав, игәлән йовтн, ман-ахс тенд бәәнә. Әэдж бостн, куукиән серултн,—гигъәд бер әэджән кбндәв.

—Әэджд босдг аргъ уга, сәәгъән олдж, тер куукинй ав. Йовий, манъгъдур ирәд ор-шасхн,—гигъәд бвгн, бер, зе кууктәгъән укрән кбтләд хә-рү хәрв...

Хббтн джилин эклцәр, фа-шистнр Сталинградас багъ-зунь кббгдәд, Паулусин аәр-минь кел бәргдәд, чинән чим-гән алдад, сүрнй баргдад, тамтрад одв. Әс кууцгдсн, әс шатагдсн гермуд тер әргнд уга.

Малмуд цббрәд, хот-хол хо-врәд, кесг нүл уга әмтн, кб-гшд, бичкдүд зуурдин укләр уксн, тер саамин йовдл тиим болла.

Хар мбртә аюл, нарн суух узгәс ирәд, хәрү нарн суух узгүр кббгдд, 1945 джилмай сарла, Советин Цергин нилчәр фашистнр эврәннй газр деерән бокрагдла.

Коран нагъц эцк, иргч джи-лин әргцәр, толгъадан шав авснас кблтә бнъгрв. Кууки хойрадад бнчрв.

Дйәнә кбл невчк номгърм цацу экнь, Элстәс йовгъар га-рч йовад, зууран йовдсн кбл-гн деер суугъад, куукидән әрә гидж кфрәд, тер куу-рин блндажин нег бнцгт брүн брлә унтдж кевтснй босхлдж

авб. Болв, куукиә му хувнй тасрхш.

Долатаднй, гаргъсн экнй, китн газрт ханядар бнъгрәд, Кора гурвдад бнчрх цагнй ирв. Экинй бнъгрх цбн сар бмн, эцкнй цергәс, диг зургъан джил болад, ирв. Куукиән суу-дг кемднй цергт мордсн эцкнй, ода долатаднй бнчннй куцц медулл уга, сургъульд орулад, аштнй ку кегъәд авб.

Туунас нааран кесг усн са-ла-суллар гүув, кесг узсн зо-влнй ард улдв.

1957 джил, Сибирин хол га-зрас, гарсн газрунй гигъәд, эн кууки эцкән дахад, Элстин нег тосклгин организацд ирәд, кбдлв...

—Хө мбстәдән, Элстин әз-ропоргас би нагъц әэдждәгъән, Сталинград хәләгъәд ниссн бәәдджв. Эн мини гарсн газр, миннй эк-эцк хойрин кбдлдж йовсн балгъсн. Кен иигдж хамхлснй би сәәнәр меддж бәәнәв. Эн джил техникумд одхар бәәсн санагъан, лакад нег джил хооран саалхлта—гидж, арви нәәмтә штукатур-щиц кууки, үр куукидән, ам-рлгъна заамд келджәсинй, би-дн одахн тосклтин бәәр хә-ләддж йовад соньсдвн.

Хаджугъаснй, монцхр } хар кууки келв:

—Би чини ормд 9 класс чи-ләчкәд балъчгла зуурлдад бәә-хн уга биләв.

—Хаджгър, би комсомолкв. Гардачнр ахнр, маниг узә-мә-дә бәәнә. Тенд мадниг нег ул-сургъульд укс гидж йовулдж бүтн медрлтә, әрдмтә ку кех-әр зүткнә. Зуг цэгин завинь медх кергтә. Бидн танъгъчан, ик багъ уга гүдждрәд, юуни аргъар болвчн, шулун, бмнкә-снй улм сәәхн болдгар тосгъ-хар зүткх збвтәвдн.

Кууки кбдләд джил болчкв. Джилин ашнй эн: кбдлн бәәддж 9-ч класс чиләв, штукатурин 4-ч разрядн медрл авб.

Нидн кбдлмшин узмджәрн, комсомолин танъгъчин конфе-ренцд делегатк сунъгъгдәд, комсомолин танъгъчин бюрөн ханьд батлгдв.

—Намаг комсомол ку келә. Хамаран илгәнә, илгәсн талнй йовджанав. Насм одачн багъ, хаалгъм сонр, адгъад керг уга. Элстән сәәхрулжми!—гигъәд кууки мастеровкарн шалдариг угхдж авад, герин әрст наал-дуудж хайв.

—Чик!—гилдәд наадкснй цу-гтан дахлддж босад, герин дбрвн әрсиг бүслдж авад шал-дцхав. Ода к бурушаджасн монцхр хар, ик нүдтә кууки чигн дахлдн босв.

Бидн тер куукидн бригадас гарад, кбвудин урчудин бри-гадур ирвдн. Ардм бидн Элстин агъу ик дууранд, „Комсомол, уралан“ гидг дууна айс ард, ардас цальгрв.

ХОННА Михаил.